

A DUNAI HAJÓZÁS A XVI. ÉS XVII. SZÁZADBAN.

Irta: DR. TAKÁTS SÁNDOR.

(Harmadik közlemény.)

VII.

A keleti kompánia hajói és kereskedése.

A maga valóságában még alig ismert keleti társaság I. Lipót korának egyik szennyes intézménye volt. A becsületes *Becher*¹⁾ jóra való szándékkal alapította, hogy a világkereskedésből Angolország, Hollandia és Velence rovására, Lipót országainak is részt juttasson. Okos és józan terv volt s ha a társaság élére Bechert állítják, aligha vált volna az, az egyéni önzés és a mérhetetlen kapzsiság silány eszközévé s Magyarország sem vallotta volna oly keserves kárát. Ámde mikor egy nagyszabású család (*Sinzen Dorf*) állott a bécsi udvari kamara élén, mikor a birodalom anyagi sorsát intéző ezen kormányzésekben a hűtlenség és tudatlanság ütött tanyát, nem lehetett várni, hogy ilyen nagy jövedelemmel kecsegtető vállalat élére, arra való becsületes embert állítsanak.

A tapasztalt *Becher* helyett tehát két jöttment idegen: *Triangl Bertalan* és *Lelio di Luca* lőnek az új társulat igazgatóivá, de az utóbbi bérbe vevén a *Velence* felé irányuló marhakivitelt, a társulattól rövid idő múlva megvált. Ezután tehát a társulat teljesen, *Sinzen Dorf* hű csatlósának: *Triangl*nak és társainak prédájára került és megkezdődött az a nagyarányú rablógazdálkodás, csalás és csempészet, amit a keleti társaság, az udvari kamara támogatása és I. Lipót nyílt védelme alatt, a magyar kincstár kiszámíthatlan kárára és a magyar kereskedelem tönkretételére, évek hosszú során át folytatott.

Mivel a *Leslie-féle* török kereskedelmi szerződés megkötése éppen a keleti társaság megalakulásával esik össze, valószínűnek látszik, hogy a törökkel kötött ezen életrevaló egyezséget elsősorban a keleti kompánia érdekében hozták létre. Ezen állami szerződésen kívül, a társaság még külön diplomákkal is biztosította érdekeit. *Lelio di Luca* járt e célból *Konstantinápolyban* és *Budán*, s bár meglehetősen sok ajándékot

1) V. ö. a *Szemle* 1899. évf. 348. s. köv. l.

vitt a török államférfiak részére, jó ideig tartott, míg a szükséges okiratokat megszerezhetette.

A kölcsönös megállapodások szerint, a keleti társaság egyik igazgatójának, mint kereskedelmi konzulnak: *Konstantinápolyban* vagy *Belgrádban* kellett laknia, míg a másik Bécsből intézte az ügyeket. Ez a megállapodás azonban sehogysém tetszett *Casanova* Jánosnak, a császár konstantinápolyi rezidensének, mert az új konzultól tekintélyét féltette. Egyetlen nemzet sem tart ott konzult — írja 1668. aug. 14-én — ahol ambasciadora vagy rezidense van; teljesen fölösleges tehát Lelio di Luca ideküldése; ő maga is elvégzi az ügyeket a szokásos 2 perczent fejében, s legföljebb egy „c a p o d i m e r c a n t i”-t lehetne még tartani. Amikor Lelio di Luca itt járt Konstantinápolyban, a kajmakámmal olyan pompát és fényt fejtett ki, hogy azóta vele (t. i. Casanovával) alig akarnak szóba állni.¹⁾ Casanova közbelépésének az lett az eredménye, hogy *Lelio di Luca* igazgatót, levelezőjével: *Commen Gorgevich*-csel együtt *Belgrádba* küldték s Konstantinápolyban Casanova és a későbbi rezidensek intézték a keleti társaság ügyeit.

Nem lévén semmi akadály többé a keleti társaság előtt, az 1667 nyarán végre megkezdték az üzletet. Júliusban már csomagolták az árukat a *Bécs* mellett álló nagy hajókra. Hogy a társaság az első nehézségeken szerencsésen kerestüllessen, I. Lipót az udvari kamara meleg támogatására, a keleti társaság összes árúit a harminczad alól egy év tartamára felmentette. Ugyanekkor a társaság kiváltságlevelét is kihirdették Magyarországon. Ugy látszik azonban, hogy a kihirdetés nálunk meglehetősen ellenszenvvel találkozott. A társaság igazgatóinak jelentése szerint ugyanis, egyetlen magyar ember sem lépett be a részvényesek közé.²⁾

A keleti társaság vezetői, jól tudván, hogy Törökországban a fémárúk örvendének legnagyobb kelendőségnek, már az első kísérlet alkalmával minden követ megmozdítottak, hogy társaságuk, minden verseny kizárásával, szabadon üzhesse a fémárúk kivitelét. 30—40 évvel ezelőtt — írják a társaság igazgatói — kicsinyes aggodalomból még semminemű vas- és aczélárút sem bocsátottak a *Dunán* lefelé, azt hivén, hogy a török a fegyvernemüekben hiányt szenved. A valóságban azonban ennek éppen az ellenkezőjét lehet tapasztalni. Svédország, Hollandia, Angol- és Franciaország bőven ellátják a keletet fegyvernemüvel; s a stájer vas is eljut Velence és Holland közvetítésével *Szmirnába*. Aztán nyers vas van bőven *Boszniában* is, csak kovácsnak és másféle iparosnak vannak szükiben.

¹⁾ Közös pénzügyi levéltár: Hungarica, fasc. 14564.

²⁾ Ugyanott: 1667. júl. 24.

Már vagy száz éve, hogy a k a s z á t Lengyelországba nagyban szállítják, pedig onnét minden akadály nélkül Oláhországba, innen meg Törökországba viszik. Eddig senkinek sem jutott eszébe, hogy megakadályozza. A keleti társaság igazgatói tehát azt kérik, hogy egyelőre 80 mázsa a c z é l t és 20 hordó k a s z á t vihessenek Törökországba.¹⁾

A társaság minden kérését teljesítették. 1667. július havában a keleti társaság megterhelt hajói már *Pozsonyban* voltak. A pozsonyi harminczados megvizsgálván az árukat, a sédára következő czikkeket jegyezte föl: 23 mázsa czukrot, 84 font szerecsendióvirágot (florum muscatae), 35 mázsa borsót, 9 mázsa indigó-festéket, 50 font osztrák sáfrányt, 20 mázsa aczélt, 9 mázsa ónt, 20 mázsa vasat, 20 mázsa bádogot, különféle vastárgyakat 2400 frt értékben, 4800 kaszát, 800 frt ára kulcsot, 54 mázsa sódronyt, 4 bál levélpapírt, 8500 nürnbergi kést, kártyát, papírt, szerecsendiót, fatárgyakat stb. Ezen árúk fejében a pozsonyi harminczadnak: 3144 frt $19\frac{2}{3}$ kr rendes harminczad, 1572 frt $9\frac{2}{3}$ kr félharminczad és 981 frt 51 kr vám járt volna.²⁾

Ez az első szállitmány a különféle, előre nem látott akadályok miatt csak késő ősze érkezett Konstantinápolyba. Pozsonynál az áruvizsgálás több hetet vett igénybe; Komáromban a hajók hat hétig vesztegettek; *Belgrádban* az árúk rendezése s k o c s i k r a r a k á s a nyolcz hetet vett igénybe. A készülődést is beleszámítván, összesen nyolcz h ó n a p i g tartott, míg az árúk s z e k e r e k e n Konstantinápolyba értek. Természetes, hogy ez a körülmény nagyban emelte a kiadásokat; mivel a hajósokat, a hajókon lévő fegyveres embereket és tolmácsokat folyton fizetni kellett.³⁾

Az első szállitmányt a második csak a következő év tavaszán követte. A pozsonyi harminczadosnak 1668. máj. 15-én kiállított sédája szerint a társaság hajóin ezúttal a következő árukat vitték: 18 mázsa borsót, 4 mázsa indigót, 3 mázsa gyömbért, 6 mázsa berzsenyt, 3 mázsa vitriolt, 28,000 kaszát, 60 mázsa sárgarézlemez, 60 mázsa ónt, 960 borotvát, 30 mázsa sódronyt, 1750 nürnbergi kést, 100 mázsa bádogot, 2 mázsa „herbae vulgo Baszersin“-t, 1 mázsa arselinici-t, különféle vasárukat, szöveteket és papírt. November hóban ismét két terhelt hajó ért Pozsonyba. A társaság ez alkalommal: $46\frac{1}{2}$ mázsa velencei rézárut (1200 frt értékben), $8\frac{1}{2}$ mázsa sódronyt (450 frt),

1) Ugyanott: 1667. június 13.

2) Közös pénzügyi levéltár: Hungarica, fasc. 14,567. „Extractus quantum Compañia Orientalis de rebus et mercibus in *Turciam* et ex *Turcia* per tricesimas infranotatas deductis nomine tricesimae ordinarii et telonii per S. Matt. relaxatum sit.“

3) Ugyanott: az Orient. Comp. jelentése az udvari kamarához 1668. okt. 15.

egy hordó nürnbergi kést (1650 frt), egy hordó borotvát (3050 frt), 24 mázsa sárgarézdrotot, 530 frt áru vastárgyakat, 15 mázsa sárgarézlemez, 1 mázsa rostafeneket, 32 vég szövetet (vulgo Kapentuch) és 84 vég „septuch“-ot szállított.

Az 1668. évben a keleti társaság már a behozatalt is élénken üzte. Érdeemes megemlítenünk, hogy a szállítás Belgrádtól kezdve jobbjára vizi úton történt. Az udvari kamara a szállítmányok érkezését rendszeresen jó eleve tudomására hozta a magyar kamarának, nehogy valahol föltartóztassák. Így 1668. április 14-én is jelenti, hogy a keleti társaság két, török áruval megterhelt hajót vontatott a *Dunán* fölfelé; harminczados nem fizet sehol.¹⁾ E két hajó május végén ért Komáromba. A harminczados kimutatása szerint a hajókon: 84^{1/2} mázsa rizs, 202 köteg moldvai bőr, 600 vég abaposztó, 272 mázsa gyapot (bombasij), 576 vég bagazia, 278 vég női kendő (strophilorum muliebrum), 12^{1/2} mázsa sárga viasz, 45 mázsa auripigmentum és 225 mázsa dohány.

Augusztus 1-én ismét új szállítmány érkezett *Komáromba*. A harminczados kiállította sáda szerint ezuttal: 159^{1/2} rőf tafotát (150 frt), 326 rőf Zendtl-t (210 frt), 13 vég damaszkot (519 frt), 25 vég atlaszt (367 frt 50), 995 rőf fekete tafotát, 1 vég karmasin atlaszt („seu katag“), 1 okka (3 font) gyapotot, 19 köteg selyem szövetet (vulgo Battman serici Ardassa, 795 frt értékben), 19 köteg selymet (Battman serici Serbassii 1020 frt ért.), 199 darab szőnyeget (vulgo Killiny), 76 kisebb szőnyeget (Beniczer, 217 frt 50 kr ért.), 8 különféle szőnyeget (150 frt), 115 okka gyapjut, 140 okka ostort (mastix) 225 frt értékben, 2 vég török fonált, 10 vég bagaziát, 28 vég (petias machaeris Turcici) kardkötőt (?), 87 csomag török fonált (600 frt), 138 vánkoshéjat (435 frt), 15 vég (petias) perzsa fonált (45 frt), 5 tafola vánkoshéjat (75 frt), 42 vég bagasiát (69 frt), 1 szőnyeget (vulgo czafrang) 90 frt értékben, 2 selyem függönyt (7 frt), 308 karmasin bőrt, 200 „paginij-t“ (?), (165 frt). 5 mázsa kecskeszört (500 frt), 3 bál nyers selymet (418 frt 50), 14 okka kecskeszörfonált (33 frt), 27 okka keleti gránátalmát („granatorum orientarium 150 frt ért.), 14,170 dráma selymet (Ardassa, 384 frt), 2 vánkoshéjat (3 frt). két vég fonalt, 120 okka „tatelly“-t (27 frt), 36,832^{1/2} font gyapotot, 41 mázsa rizst, 2655 font sárga viaszt, 20 köteg szattyánt, 2569 font vagy okka auripigmentum-ot, 99 okka vörös fonált, 14 vég patyolatot (150 frt), 19 vánkoshéjat (180 frt), 547 karmazsin bőrt, 203 okka török fonált, 34 vég patyolat (225 frt), 22 vég perzsa fonált (30 frt) és 92 függönyt (135 frt) hoztak hajóikon.

1667. július 28-ától 1668. nov. 4-ig a keleti társaságnak 8939 frt

¹⁾ Közös pénzügyi levéltár: Hungarica, 14,564. fasc.

62 kr. vám és harminczad-illetéket engedtek el, s a nevezett idő alatt összes be- és kivitt áruai után Magyarorszáiban csak 4665 frt $\frac{7}{12}$ kr.-t fizetett félharminczadban.¹⁾ E számokból is láthatjuk, hogy a keleti társaság kereskedése a magyar kincstárnak már az első évben jelentékeny kárt okozott. A keleti társulat igazgatói azonban édes keveset törődtek a magyar kincstár érdekeivel, s még le sem telt az első ízben nyert mentesség, máris további harminczad és vámmentességet kértek.²⁾

Folyamodásukban előadták, hogy Magyarorszáiban a vámhivatalok s a magán vámtulajdonosok mód nélkül zaklatják őket. *Győrtől Bécsig* — írják — kétszer annyiba kerül az út, mint Győrtől Belgrádig.³⁾ Mivel a társulat igazgatói az udvari kamara részéről biztató ígéretet kaptak, 1668. okt. 26-án megismételték kérésüket, ezuttal azonban nem is egy, hanem mindjárt három évre kértek vám- és harminczadmentességet.⁴⁾ Ő felsége — úgy látszik — egy évre teljesítette is a kérést, mert a társulat az 1669. ápril havában Törökországba vitt 8648 frt értékű áru után Pozsonynál nem fizetett harminczadot. Hogy a társulatlak a magán vámtulajdonosokkal se legyen baja, Lipót 1668. július 23-án a magyar udvari kancellária útján kihirdettette, hogy magánosok a keleti társaság áruí után nem szedhetnek vámot, mivel egészen új és soha nem létezett vállalatról van szó.⁵⁾

Ennyi kiváltsággal és mentességgel természetesen könnyű volt a társulatlak boldogulnia. Pedig még ezekkel sem volt megelégedve, s évről évre újabb kérésekkel zaklatta az udvari kamarát.⁶⁾ Úgy látszik, hogy még a félharminczad fizetése is neheze ére esett, mert folyton panaszkodott a magyar harminczadosok ellen, 1669. aug. havában például azzal állt elő, hogy a győri harminczados a gyapotra és a nyers selyemre olyan harminczadot vet ki, mint a szövött árukra. A „Vectigal“-ban — írják az igazgatók Lipótlak — nincs szó feldolgozatlan gyapotról és nyers selyemről, mert ilyen árút azelőtt nem hoztak Magyarorszáiba; Németországba is csak Velencén

1) K. p. l. Hungarica 14,567. fasc. „Ex officina ration. Cam. Hungr.“

2) A társaság részére adott pátens csak 1667-re biztosított harminczadmentességet, az élelmes igazgatók azonban azon a czimen, hogy 1667-ben csak a nyár derekán kezdheték meg az üzletet, 1668-ra is kieszközölték a harminczadmentességet.

3) Közös pénzügyi levéltár, Hungarica, 14,567. fasc. Az Orient. Comp. igazgatói ő felségéhez 1668. okt. 15-én.

4) Ugyanott.

5) K. p. l. Hungarica, 14,564. fasc. 1668. júl. 23.

6) Úgy látszik a magyar kamarát csak holmi alantasabb testületnek tartotta; szóba sem állott vele s ha baj volt, csak az udvari kamarát kérte meg, parancsolná meg a magyar kamarának, hogy intézkedjék ebben vagy abban az ügyben.

át jutott. Egy mázsa gyapot Törökországban 130—150 frt, a nyers gyapot ellenben mázsánként 12 frt. Az előbbinek harminczada 2 frt 30 kr. az „aufslag“-ja pedig 1 frt. Az „artasa“ és a „seranatti“ nevű nyers selyem fontja Törökországban 1—1½ frt, s a társulattól mégis azt a harminczadot követelik amit a feldolgozott selyem után, holott ez tizszeresen oly drága.¹⁾ Lipót, régi szokásától eltérően, mint a keleti társulat minden kérését, úgy ezt is azonnal elintézte. Az udvari kamara utján ugyanis meghagyta a magyar kamarának, hogy a fentebbi visszaélést azonnal szüntesse meg.

Ismeretes dolog, hogy kereskedőink mennyi hihetetlen zsarolásnak voltak kitéve a végvárok kapitányai részéről. A hadi tanács fölhatalmazta őket, hogy minden török területre evező hajót megvizsgáljanak, arra azonban senki sem jogosította fel őket, hogy kényük kedvük szerint zsaroljanak, pedig egész rendes adót hoztak be ezen a czímen, az ugynevezett regáliát.²⁾ Bár a keleti társaság I. Lipót és az osztrák kormányzások meg nem érdemlett jóindulatával dicsekedhetett, a végvárok, s főleg *Komárom* főkapitánya, Hofkirchen gróf mégis szembe szállt vele s ugyancsak csinos összegeket csikart ki a levező hajók után.³⁾ Mondanunk sem kell, hogy a keleti társulat keményen kikelt ez eljárás ellen. A magyar kamara, nem ugyan a keleti társaság, hanem a szegény magyar kereskedők érdekében 1669. okt. 16-án szintén fölirt Hofkirchen hihetetlen zsarolásai ellen. Bécsben azonban nem a magyar kamara felterjesztését, hanem csak a keleti társulat kérését vették figyelembe. A hadi tanács 1669. szept. 12-én⁴⁾ mindössze azt hagyta meg Hofkirchennek, hogy a keleti társaság kiváltságait semmiben se sértse meg. A többi kereskedőről semmiféle utasítást sem adott, tehát azok ezentúl is a régi bánásmódban részesültek.

A keleti társaság följelentése nem nagyon tetszhetett Hofkirchennek ; nem is hagyta válasz nélkül. Ő volt az első, aki a keleti társaságot

1) Közös pénzügyi levéltár, Hungarica, 14,567. fasc. Az Orient. Comp. igazgatói ő felségéhez.

2) Ez a sérelem állandóan kísértett az országgyűléseken, s bár az 1625. art. 35, 1630. art. 44. 1635. art. 62, 1638. art. 44, 1655. art. 109, 1659. art. 63, törvényekkel eltiltották a regáliák szedését, a főkapitányok csak úgy beszédtek, mintha törvény nem is lett volna ellene.

3) Közös pénzügyi ltár. Hungarica 14568 fasc. 1670 jan. 27. Például egyszer 250 birodalmi tallért követelt a kompánia hajóitól. Ezek hogy tovább mehessenek egyelőre 25 aranyat vetettek Hofkirchennek. Ennek híre menván, mikor Esztergomhoz értek, ott meg a bég zsarolta meg őket így humorizálván: „ha a komáromi keresztény kapitány 50 tallért vett tőletek, nékem mint töröknek bátran adhatók 150-et“ ! Akarva nem akarva ezt is meg kellett fizetniök.

4) Közös pénzügyi levéltár: Hungarica, 14,568. fasc. „Ex consilio Bellico“ 1669. szept. 12.

leleplezte, s dicséretére legyen mondva, amit írt róla, az mindenben meg is felel az igazságnak. Az Orientalische Compagnie — jelenti a haditanácsnak — hányja-vetegeti, hogy ezeket fizet harminczadba, a valóságban pedig legalább 20,000 forint kárt okoz évenként a magyar kamarának. Azonkívül végromlással fenyegeti az egész magyar kereskedő világot. Ez a társulat valóságos csapás a kincstárra és az országra! A csempészetet oly arczátlanul űzi, amint előtte senki. A jövő országgyűlésen kemény gravamenek lesznek ebből s ő felségének lesz majd mit hallgatnia!¹⁾

De Hofkirchen felvilágosításai mit sem változtattak az eddigi viszonyokon. A keleti társaság ezentúl is a szokott módon üzérkedett s az uralkodó és az udvari kamara jóindulatát tovább is élvezte. Harminczadmentességet ugyan már nem kapott többé, de azért nem igen fizetett. Azokat az ezeket, amiket a társulat oly fennen hangoztatott, a magyar kamara nem igen látta. Kivetették ugyan áruikra a harminczadot, de a különben gazdag társulat rendesen adós maradt vele. Így 1672-ben már 9000 frttal tartozott a magyar kamarának.²⁾ E mellett a társulat folyton újabb és újabb kedvezményeket kért és kapott.

A társaság nagyon jól értette azt is, miként kell bánni a törökekkel, ezért aztán török földön semmi baja sem volt. A budai pasa azt is megengedte, hogy a társaság nagyobb tárházat tartson *Budán*. E kedvezmények fejében persze a budai és belgrádi pasáknak, a nagyvezérnek s más előkelő államférfiaknak évenként borsos áru ajándékot kellett küldenie. De legalább nyugodtan és bántatlanul járhattak emberei Konstantinápolyig. Mihelyt azonban az igazgatók szűkösebben mérték az ajándékokat, azonnal meggyűlt a bajuk a török hatóságokkal. Így történt mindjárt 1669-ben. A keleti kompánia emberei — jelenti *Panajotti* — köszönés nélkül mennek el Konstantinápolyban a kikötő-vámosok (doganieri) előtt; egy fillért sem fizetnek nekik, s csupán Belgrádban teszik le a szokásos három perczentet. A nagyvezér kijelenté, hogy ez így nem mehet; a keleti társaság is ott fizessen, ahol az árút eladja.³⁾ A társaság közbelépésére azonban a nagyvezér hamar kiengesztelődött. Marcius 26-án már azt jelenti *Casanova*, hogy nincs semmi baj. A nagyvezér csak *Lelio di Luca* iránt érzett gyűlölethől mondá a fentebbieket!⁴⁾

¹⁾ Ugyanott: Hofkirchen gróf a hadi tanácshoz. (Kelet nélkül.)

²⁾ K. p. l. Hungarica, 14,579. fasc. 1672. okt. 6.

³⁾ Közös pénzügyi levéltár, Hungarica, 1669. febr. „Copia di lettera del Panaiotti, Candia 22 di febraro 1669.

⁴⁾ Nem a nagyvezér, hanem *Casanova* gyűlölte *Lelio di Luca*-t, mert helyette ő akart a társaság konstantinápolyi igazgatója lenni.

Az ajándékok csekélysege miatt 1675-ben a budai pasa is megharagudott a keleti társaságra; az árukat lefoglaltatta s az eddig bérben birtárházát elvette. Az ügy elsímitására *Meninszky* főtölmácsot küldték Budára. Erre *Meninszky* jelenté, hogy a társulat azonnal visszakapja áruit és tárházait, mihelyt méltóbb ajándékokat küld a pasának.¹⁾

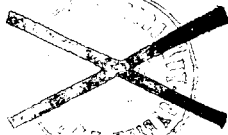
Az ajándékok mellett fontos szolgálatokat is tett a keleti társaság a törököknek. Francia leveleket közvetített, politikai felvilágosításokkal szolgált sőt kémkedett is. Így a hadi tanács 1672. szept. 9-én azt jelenti, hogy az *Orient. Comp.* Budán kényelmesen tárgyal a francziák előhuladásáról Hollandiában, meg a császári sereg állapotáról.²⁾ 1676-ban pedig hivatkozással a pápai bullákra, arra inti a társaságot, hogy budai tárházában ne tartson lőport a törökök részére!³⁾ A keleti társaság az ilyen intelmekre nem sokat adott. Haladt a maga útjain, s hogy célját elérje, az eszközökben nem igen válogatott.

Hatalmas pártfogója: a bécsi udvari kamara, — mintha csak meglett volna vesztegetve — még a birodalom épségével, biztonságával sem törődött, mikor a társaság érdekei azt kívánták. Így pl. újra megengedte a vas, a czei, kasza kivitelét, jöllehet azt, a fennálló rendeletek s törvények is tiltották. A keleti társaság 1677. április 30-án kérelmezte ezt. Nagy kiadásokkal (?), roppant veszedelmek között, a német nemzet örök dicsőségére („der ganzen teutschen Nation zu höchsten Ruemb“) üztük eddig a keleti kereskedést — írják az igazgatók — s most még nagyobb „avantagio“-val akarjuk folytatni. Ehhez azonban okvetetlenül szükséges, hogy megengedjék a vas, az aczél nemű és a kasza kivitelét, amit az udvari kamara különben már meg is ígért. Eddig a kaszának szállítását *Dunán* azért tiltották, mert a törökök szükségből fegyvernek is használhatnák. Téved azonban, aki azt hiszi, hogy csak a nemes *Dunán* lehet török földre kaszát vinni. Tömegesen hozzák azt Lengyelországból Oláhországba, s onnét tovább. Aztán nem is fegyvernek használják, sőt még kaszának sem, és nem is a törökök élnek vele, akik tudvalevőleg nem dolgoznak, hanem a keresztények. A vámosok és a harminczadosok megmondhatják, hogy a kasza kivitelének betiltása a *Dunán*, milyen hihetetlen kárt okoz a kamaráknak. Egy hordócska kasza vámja csupán *Pozsonyig* 20 frt-ra rúg! Különben magában Törökországban is csinálnak elég kaszát. Ezt minden állam ottani képviselője bizo-

1) Közös pénzügyi levéltár, *Hungarica* 14592. fasc. „Extract aus der Relation des Hern Meninszky über seine Verrichtung bei dem Vezir zu Ofen. 1675. nov. 20.“

2) K. p. l. *Hungarica*, 14579. fasc. 1672. szept. 9.

3) K. p. l. *Hungarica*, 14597. fasc. „Ex consilio bellico“ 1676. szept. 28.

nyithatja.¹⁾ Ez utóbbi állítás bizonyítására a társaság igazgatói folyamodásukhoz egy csomó konstantinápolyi bizonyítványt csatoltak.²⁾

Ezek alapján az udvari kamara újra megengedte, hogy egyebek közt próbaképen 30 hordó kaszát szállithassanak Törökországba. A 30 hordó kasza — írja a hadi tanács 1678. április 19-én — nagyon jól elkelt, s a z e h e r i n i k o z á k o k o l y a n k a r d o k a t v e r t e k b e l ő l ű k , h o g y a l e g j o b b v e r e s ű t ö r ö k k a r d o k o n i s t ű l t e t t ! ³⁾ Természetes, hogy a hadi tanács ezek miatt a kasza kivitelének betiltását követelte. A keleti társaság azonban nem sokat törődött a hadi tanácssal és a tiltó rendelettel, s továbbra is hol nyíltan, hol titokban ezrével szállítá a kaszát a törökök közé.

Általában véve a társaság a c s e m p é s z e t e t nagyban gyakorolta. Például 1671. tavaszán a b r u c k i h a r m i n c z a d o s 7 m á z s a e z ű s t ö t f o g l a l t l e , a m i t a k e l e t i t á r s a s á g e m b e r e i t i t o k b a n *Bécsbe* akartak szállítani. Sem *Komáromnál*, sem *Győrben* sem *Óvárt* nem jelentették be a szállítást, kíséző útlevelük arra nem volt, s a szállítók még azt sem tudták megmondani, kié az ezüst, vagy honnan hozzák azt? A magyar kamara az ország törvényeire való hivatkozással, a 7 mázsa ezüstöt mint csempezárut lefoglaltatta. Az udvari kamara azonban mitsem törődván a magyar törvénnyel nemcsak visszaadatta a lefoglalt ezüstöt, hanem még hozzá ki is hirdette, hogy akik ezüstöt szállítanak a bécsi pénzverőbe, harminczadot nem fizetnek!⁴⁾ A keleti társaság csak most vallotta be, hogy az utóbbi 2 év alatt 300,000 frt értékű ezüstöt és összezúzott erüstmüt (pagament) szállított a bécsi pénzverőbe. S minderről a magyar kamara és a magyar harminczadosok mitsem tudtak.⁵⁾

1672-től fogva a keleti társaság az o l a j s z á l l í t á s t is megkezdé. Természetes dolog, hogy a harminczadosok mint másoktól úgy a tár-

1) K. p. l. Hungarica 14,598. fasc.

2) Az egyik így hangzik: „Essendo ricercato dal sigr. Gio. Christofforro de Kuniz, Console della Compagnia Orientale di Vienna, di far dauanzo di buon ferro delle minere che si troua nei paesi di *Bosna*, *Bulgaria* sottoposti al Gran signore del quale ferro ne fa fare spade, pistole, canoni, moscheti et altre arme militari. Oltra di che li signori *Ingresi* et *Olandi* ne portano tanta quantità di piombo, stagno, bronzo, et acciaio, che giace nelli magaseni senza pottersi smaltire, onde dopo hauer esaminato et informatomi della verità di tutto in fede di cio ho confirmato la presente col mio proprio pugno e sigillo *Galaty Bisanzy* 29. Marz. 1674. *Andres Rudolfus* episcopus *Calaminæ*.”

3) K. p. l. Hungarica, 14,603. fasc. „Ex consilio bellico“.

4) K. p. l. Hungarica, 14,572. fasc. 1671. máj. 14. Ezen ezüstcsempészetre lásd még az „*Arch. Értesítő*“ 1900: 147. l. olvasható közleményemet is.

5) Ugyanott, a keleti társulat ez idej igazgatóinak: *Triangl*, *Andrea Cello* és *Inzago* báró folyamodása I. Lipóthoz.

sulat embereitől is megkövetelték a harminczadot. Mivel pedig fizetni nem akartak, a komáromi harminczados a kivetett összeget erővel hajtotta be rajtok. Azonban még el sem számolt a jó harminczados a bevétellel, mikor megjelent I. Lipót rendelete, tudtára adván a magyar kamarának, hogy az Orient. Comp. olajkereskedése után nem szabad harminczadot szedni; mert csak tranzitó-illetéket tartoznak fizetni. Amit pedig eddig megvettek rajtuk a harminczadosok, vissza kell adni.¹⁾ Az ilyenek hallatára méltán írhatta a magyar kamara,²⁾ hogy ha a keleti társaságot minden fizetés alól fölmentik és ha ilyen módon, másokra nézve lehetetlenné teszik a kereskedést, vajjon miből lesz a kamarának jövedelme?

Ilyen viszonyok mellett, nem csoda, hogy a társaság vakmerősége a magyar kamarával és a magyar harminczadosokkal szemben napról napra növekedett. Az árukat, nehogy sokáig fölartsák, útlevelekben nem részletezték, hamisan vallották be, közönséges cikkek neve alatt tiltott árukat szállítottak. S ha *Pozsonynál* vagy *Komáromnál* a hajókat föl tartóztatták s az árukat megvizsgálták, a társaság idővesztésé czímén kártérítést követelt a magyar kamarán!³⁾

Pedig a legszigorúbb áruvizsgálatra lett volna szükség, mivel *Bécsben* talán készakarva, a megvesztegetett vámosok olyan útleveleket állították ki, a melyeken egyetlen harminczados sem igazodhatott el. Erre nézve elég egy esetet említenünk. 1673. október havában a társulat nagymennyiségű árút vitt hajókon Konstantinápolyba. Az útlevel így szólott: „Khunitz Kristóf az Orient. Comp. mandatáriusa 170 hordó és bál árút visz Konstantinápolyba!“⁴⁾ de hogy mit rejtenek e hordók és bálók, senkisé tudta.

A bécsi mázsáló-ház is összejátszott a társasággal, s hamis czédulákat állított ki az árúkról. A dolgot csak akkor vették észre Pozsonyban, mikor a magyar kamara már több ezer forinttal károsodott. 1676-ban május hóban történt hogy a hajókon levő nagymennyiségű „septuch“ nevű szövetből egy csomagot megmértek. A bécsi mázsáló-házban valamennyi csomagra azt írták, hogy fél vég, s most kitént, hogy mindannyi egésze vég!⁵⁾ S mivel ezáltal a harminczadot is eszerint

1) K. p. l. Hungarica, 14,580. fasc. 1673. jan. 27. „Kaiserl. Rescript an die hung. Kammer.“

2) Ugyanott, Hungr. 14,567. fasc.

3) K. p. l. Hungarica, 14597. fasc. Így 1676-ban, mivel a harminczados *Pozsonynál* visszatartá a társulat 3 hajóját, három napi idővesztésé czímén mintegy 112 frtot követeltek rajta.

4) K. p. l. Hoffinanz, 13,826. fasc.

5) K. p. l. Hungarica, 14,597. fasc. Az Orient. Comp. igazgatóinak és a magyar kamara felterjesztései az udvari kamarához 1676. szept. 10. és 1676. szept. 24.

vetették ki, a keleti társaság bevádolta a pozsonyi harminczadost, s a jogtalanul behajtott harminczad visszatérítését követelte. Az udvari kamara el is rendelte visszaadását. Azonban végre már a magyar kamarának is elfogyott a türelme, s a befizetett harminczad visszaadását kerekén megtagadta. Ami a keleti társaság ama fenyegetését illeti, — írja a magyar kamara — hogy más országon át fogja szállítani árúit, ha a kívánt összeget vissza nem fizetik, csak szerencse lesz Magyarországra, s abból ugyan egy fillér kára sem lesz ő felsége kincstárának!¹⁾

Mivel a társaság ugyanazon év őszén megint nagy szállítmány „septuch“-ot készült Konstantinápolyba kivinni, már jó eleve kikérte az udvari kamara támogatását, nehogy megint föltartsák Pozsonynál. Együttal a multkor fizetett harminczad megtérítését is újból követelte.²⁾

A folytonos protekciók, csalások és vesztegetések mellett is, még mindig akadt egy-két magyar kereskedő, akik a kelettel való kereskedésben még nem mentek teljesen tönkre, tehát a keleti társaság tőle telhetőleg igyekezett, hogy még ezt a csekély konkurrencziát is tönkretegyje. Hogy többet ne említsünk, 1673. január 9-én azt jelenti az udvari kamarának, hogy a komáromi magyar kereskedők nagy mennyiségű gyapjút szállítanak *Törökországból: Morvába és Sziléziába* (t. i. az ott nagyban üzött posztógyártáshoz) s így ez országoknak nem kis kárt okoznak. A keleti társaság tehát azt követelte, vagy tiltsák meg egészen a gyapjúval való kereskedést, vagy vessenek ki mázsájára 6 tallérnyi harminczadot, hogy ő kigyelmeknek elmenjen a kedvök a kereskedéstől.³⁾ Mit határozott az udvari kamara, nem tudjuk. Senkit sem lepne meg azonban, ha ezúttal is teljesíti vala a keleti társaság követelését.

Sehogysen tetszett a keleti társaságnak az sem, hogy a Bécsben egymást erő török követségek, s különösen a kíséretükben lévő rác és zsidó kereskedők tömérdek árút visznek magukkal. 1675-ben is a Bécsben járt csausznak és kíséretének megengedték, hogy 10 nagy hajó árucikket vihessenek *Budára* vám és harminczadmentesen. Roppant sérelem és kár ez, a keleti társaságra — írják az igazgatók decz. 28-án — mert ez a társulat mindenütt fizet (?) vámot és harminczadot s Törökországban még külön három perczentet. A török követségek meg még

¹⁾ „Id quidem impediri non poterit, neque tamen per hoc proventibus Suae Maiestatis aliquid decedet.“

²⁾ Közös pénzügyi levéltár, *Hungarica*, 14,597. fasc. 1676. okt. 21. A hollandi szövetek után sem akart a keleti társaság harminczadot fizetni, s arra kérte az udvari kamarát, hogy csak tranzitó-vámot szedjenek tőlük. Az udvari kamara nem ellenezte e kérés teljesítését. *Hungarica*, 14,584. fasc. 1674. marc. 12.

³⁾ K. p. 1. *Hungarica*, 14,580. fasc. Az *Orient. Comp.* igazgatói az udvari kamarához.

a hajókat is ingyen kapják. Kérik azért az udvari kamarát, ne engedje meg ezentúl az ilyen árukivitel.¹⁾ S az udvari kamara, legalább részben teljesítette is e kérést.

Az 1678. évi június 10-én a haditanács, a dögvész miatt eltiltotta a törökkel való kereskedést²⁾, de amint a veszély elmúlt, a keleti társaság ismét megkezdte a kereskedést, csakhogy már többé nem annyira a *Dunán*, hanem a szárazon. Az olcsó dunai utat amiatt hagyta abba, hogy a manipulációit zavaró harminczad hivatalokat kikerülhesse, s e czélből áruit a dunántúli részeken karavánokkal vitette át. De az éber harminczadosok olykor még így is utólérték embereiket. Így 1680-ban *Szentgothárdnál* 108 mázsa sárgarezet (auricalcei) és 1200 kaszát foglaltak le. A nedelöczyi harminczados ugyanazon évben 2800 kasza, 85 mázsa réz és 45 mázsa vas lefoglalásáról tett jelentést.³⁾ *Tatán* pedig 10 bál hollandi szövetet koboztak el hamis bevallás miatt.

A keleti társaság igazgatói a lefoglalt árúk visszaadását követelték. Lipót el is rendelte részükre a kártérítést. A magyar kamara azonban azzal felelt e rendeletre, hogy a harminczadosoknak már meghagyta az árúk eladását. Erre Lipót újabb rendeletet bocsátott ki, meghagyván a magyar kamarának, hogy az eladásra vonatkozó parancsát azonnal függeszse föl.⁴⁾ A magyar kamara azonban felfüggesztés helyett éles hangú válaszzsal felelt. A keleti társaság, — írja 1680. okt. 4-én — rendszeresen üzi a csalást és tömérdek kárt okoz a kincstárnak. Ideje már, hogy végre reája is a magyar törvényeket alkalmazák!⁵⁾

A társaság azonban nem hagyta áruit oly könnyen veszni. Egyik folyamodást a másik után menesztí az udvari kamarához, s követeli a lefoglalt árúkat. Most ismét Konstantinápolyba indulnak embereink — írják az igazgatók 1681. jún. 20-án — hadd vigyék magukkal a lefoglalt árúkat is.⁶⁾ Az udvari kamara ugyan újra biztatta őket, de a magyar kamara hallani sem akart az árúk visszaadásáról. Sőt meglehetősen éles hangon válaszolt az udvari kamara átirataira. Ha a társulat emberei — írja 1682. aug. 29-én — ezen ország indigenái volnának, a kamara tudná, miként torolja meg arczátlanságukat! Nyílt csempészetet

1) K. p. l. Hungarica 14,592. fasc.

2) K. p. l. Hungarica, 14,603. fasc. A haditanács rendelete az Orient. Comp. igazgatóihoz s a kereskedőkhöz.

3) K. p. l. Hungarica, 14,618. fasc.

4) Ugyanott vannak ez ügyre vonatkozó összes rendeletek.

5) „Dolosum hunc cum ingenti proventuum tricesimalium defraudatione attentatum actum iam anteaquoque praticare nil pensi duxit eadem Compagnia“ etc.

6) Közös pénzügyi levéltár, Hoffinanz, 13,853. fasc. Egyik előbbi, 1681. januárban kelt folyamodásukban még kárpótlást is követelnek.

üznek, s mégis nekik áll följebb. Tatán is erőszakkal megakadályozták az árúk vizsgálatát stb.¹⁾ Tönkre teszik a magyar kereskedőket — írja egy másik fölterjesztésében — s mód nélkül károsítják a kincstárt. Legyen végre már szabad a magyar kereskedés és ne függjön Triangl kényétől!²⁾

A magyar kamara erélyes magatartásának az lett a következménye, hogy végre Lipót is belátta az igazságot, s 1682. okt. 27-én megengedte, hogy a Tatánál lefoglalt szöveteket, mint kétségtelen csempészárút, eladhassák.³⁾ A kaszákat és az érczenőket azonban a társaság, még 1685-ben is követelte! Ezen év júniusában a követelésre a magyar kamara azt felelte, hogy az említett csempészárúkat már régen eladatta, s a begyűlt pénzt a nádor egy év előtt fölvette fizetése fejében. Azt ugyan nem látják többé!⁴⁾

A keleti társaságnak privilégiumai, vesztegetései és visszaélései és ennek következtében a magyar kereskedelem romlása köztudomású dolog volt ugyan, de mitsem lehetett ellene tenni. Lipót országgyűlést nem tartott, a magyar kamara fölterjesztését pedig, nem igen méltatta figyelemre. Mikor azonban megnyílt az 1681. országgyűlés, a rendek ugyancsak keményen nekimentek a keleti társaságnak. Föltárván az országra nézve káros üzelmeket, azzal a kivánsággal állottak elő, hogy ő felsége szüntesse meg e veszedelmes kompániát!⁵⁾ A király, az udvari kamara tanácsára ezt felelte a rendeknek: „non intermissura est S. M. congruum remedium ordinare!“ A valóságban azonban maradt minden a régiben.

Gyökeres változást csak az 1683-ban kitört török háború hozott létre. A keleti társaság, habár nagyon jó lábbon állott a török basákkal,

1) K. p. l. Hungarica, 14,627. fasc. „De tam injuriosis eorundem verbis protestantes, si huius regni indigenae essent, non intermitteremus injuriam prosequi ... Praeterquam quod saepius iam antecedenter etiam in simili fraude praefati factores Orientalis Compagniae deprehensi exstiterint, cum antea quoque sex balas panni Hollandici nomine annotati Stamet per hoc regnum in Turciam educere nil pensi duxerint.“

2) K. p. l. Hungarica 14,615. fasc. 1681. április 25.

3) K. p. l. Hungarica, 14,627. fasc.

4) Ugyanott: „Antwort an die Orient. Comp.“ 1685. jún.

5) Közös pénzügyi levéltár, Hungarica, 14,621. fasc. „Replica Statuum et Ordinum Incl. Regni Hung. „Orientalem porro Companiam quod attinet, cum illa non tantum omnibus regnicolis quaestum exercentibus praejudiciosa, sed etiam valde damnosa, ac in quantum eidem incorporati, licet extranei jus praeemptionis in omnibus fore venalibus pro libitu sibi vindicarent (cum tamen indigenae prae extraneis eodem jure praeemptionis gaudere deberent) positivis regni legibus omnino vetita esse dignosceretur, ideo pro eiusdem sublatione non inmerito instant.“ (1681. okt. 25.)

most már a háború miatt nem igen kereskedhetett a kelettel. Olykor-olykor azonban mégis megkoczkáztatott egy-egy utat. Így 1685-ben I. Lipót részére perzsa szőnyegeket szállított.¹⁾ Máskülönbén pedig keleti árúk helyett rendszeren marhával és kősóval kereskedett, természetesen azért, mert e két árucikk jövedelmezett legjobban. Már a török háború kitörése előtt is a keleti társaságra bízták több végvárnak sóval való ellátását.²⁾ Caprara csapatainak is a társaság szállította a kősókat. Mivel a *Vág* partján levő erősségekbe meglehetősen mennyiségű só kellett, a keleti társaság a *Vág folyón* is járatott hajókat *Trencsénig*. 1683. nyarán *Lipótvárra* is a keleti társaság szállított 1749 drb. kősókat.³⁾

Egyébként a török háborúk alatt a társaság anyagi ügyei meglehetősen rossz lábra álltak. Ennek oka azonban nem a háborúk, hanem a mindenható igazgatónak: *Triangelnek* nagy arányú csalásai voltak. Bár ezeket a csalásokat még *Konstantinápolyban* is szélteben ismerték, *Triangel* az udvari kamara biztos védelme alatt nyugodtan élte napjait. Mikor pedig 1686. év elején meghalt, az udvari kamara zár alá vette hagyatékát és a tagjaira vonatkozó kompromittáló iratokat, meg a magyar bányavárosok kamarájára vonatkozó gyanús leveleket elkobozta s megsemmisítette;⁴⁾ Ez megtörténvén, — szabad folyást engedett a *Triangel-ügy* szellőztetésének!

VIII.

Árúvizsgálat és áruforgalom a Dunán.

A hajóknak a vámoknál, a harminczadoknál és a végvárnál való megállítása, a kivetett díjakon kívül, igen sok idővesztéssel is járt. Az árúk átvizsgálása ugyanis néha négy napig is eltartott s a kereskedőknek ez idő alatt is fizetniök kellett a hajósokat. Az árúk szállítása körül úgy a XVI., mint a XVII. században ilyen szokás dívott. *Bécsben*, a mázsáló házban, az árúvizsgálók: a *beschauer-ek* jelenlétében lepecsételték az árúkat magukban rejtő hordókat és ládákat, aztán azokról kiállították a sédát. Ez megtörténvén, hajókra rakták az árúkat s miután a kereskedők a bécsi vizivámot megfizették, útnak indultak.

Minő jelentékeny szerepe volt *Bécs* kereskedelmében a magyarok-

¹⁾ K. p. I. Hofffinanz. 1685. deczemberében nyújtotta be a számlát.

²⁾ K. p. I. Hungarica 14,630. fasc. 1681-ben *Nyitra*-ra, *Trencsénbe* és *Sellyére* 823 kősókat szállított.

³⁾ Ugyanott: Hofffinanz 1683. jún. Rendelet a proviantverwalterhez 1749 kősó átvételére.

⁴⁾ Ugyanott: Hofffinanz, 13,874. fasc. 1686. febr. 2.

nak, azt a kereskedelmi hivatalok személyzetéből is láthatjuk. A XVI. században, meg XVII. század első felében is a beschauer-ek vagy magyar születésűek, vagy legalább magyarul beszélő polgárok voltak. A bécsi handgraf-nak és hivatalnokainak is magyarul kellett tudniok és ha nem tudott, magyar tolmácsot adtak melléje. A bécsi marhakereskedők és mészárosok mind tudtak magyarul s a birodalmi kereskedők panaszkodtak is, hogy ők hátrányban vannak a bécsiekkel szemben, mert ők nem tudnak magyarul és tolmácsokkal kénytelenek a bécsi vásárookra járni! Több magyar nagykereskedőnek háza és üzlete is volt Bécsben. Így *Bornemissza Tamás* budai kereskedőnek 1549-ben szép háza és udvara volt Bécsben, s innét intézte több országra kiterjedő kereskedelmi összeköttetéseit.¹⁾ A XVII. század másik felében *Baráth Ádám* nagykereskedő játszik szerepet Bécsben.²⁾

A rácz kereskedők látván, hogy milyen könnyen boldogulnak a magyarok Bécsben nyelv dolgában, 1659. máj. 27-én ők is előálltak azzal a kéréssel, hogy a bécsi mázsálóházban (Waaghaus) rácz nyelven tudó árúvizsgálót (beschauer) is alkalmazzanak.³⁾ Nincs azonban semmi nyoma, hogy kérésüket valaha teljesítették volna.

Ugyanekkor a magyarországi árúvizsgálás eltörlését is követelték. Ebben a tekintetben, már nagyobb siker koronázta fáradozásukat.

Az árúvizsgálás Magyarországon mindazon helyeken megtörtént, a hol vámot vagy harminczadot szedtek. Legelőször természetesen *Pozsonynál* esett meg a kereskedőkre nézve eme fölötte kellemetlen eljárás. Pozsonynál a Dunát ép oly éberséggel őrizték a harminczados emberei, mint Bécsben a fővámos szolgálói. I. Ferdinánd rengeteg hosszú utasításaiban a legapróbb részletekig előírta, miként kell a hajókat és a társzékereket megvizsgálni.⁴⁾ Ettől az utasítástól nem is igen tértek el a XVII. században sem.

A kereskedő vagy megbízottja átadván a bécsi mázsálóház sédáját, a harminczados emberei megkezdték az árúczikkek vizsgálatát. Minden

1) Ugyanott, Österreich, 16,681. fasc. 1549.

2) Komáromi kereskedő volt azelőtt.

3) Közös pénzügyi levéltár: Hungarica 14,544. fasc. 1659. máj. 27. „Gesambte ratische Handelsleut an die Kais. Maj.“ A magyar kamara ellenezte kérésük teljesítését.

4) Ugyanott. A *Hungr. Denkbuch* 385. kötete teljesen ilyen rendeletekkel van telve. Itt van a bécsi árúvizsgálók intézményének szervezete is 1547. nov. 7.-ről, továbbá az 1552. április 6-án kiadott „*Generalbevelch von wegen der Contrabandä somit den beschauten und unbeschauten Guetern, die von Wien weiter geführt getriben werden*“ című hosszú rendelet, mely a pozsonyi árúvizsgálás teljes leírását adja.

hordót, minden ládát felbontottak, a hajó minden zugát átvizsgálták és ha valami föl nem jegyzett dolgot találtak, az egész hajó terhét mint csempészárút lefoglalták. A vizsgálat alkalmával különös figyelemmel keresték az arany- és ezüstneműeket. Ám a kereskedők éppen ezeket dugdosták el legjobban. I. Ferdinánd már 1566-ban figyelmeztette a pozsonyi harminczadost erre a körülményre. Ha szekereken viszik az árúkat, — úgymond — akkor a kereskedő hintón követi embereit; az arany- és ezüst-neműek rendszeren e hintóban szoktak rejtőzni. A hajókon nagyobb lévén a hely, ott még ügyesebben el tudják rejteni. Azért a hajónak minden zig-zugát föl kell kutatni.¹⁾

Mogesvén *Pozsonyban* az árúvizsgálás, a harminczados új sédát állított ki, aztán a harminczad lefizetése után útnak eresztette a kereskedőt. *Győrnel* és *Komáromnál* azonban a vámszedés miatt újra kezdődött a vizsgálat. Természetes, hogy egyéb kellemetlenségektől eltekintve, ez a sok vizsgálat nagy idővesztésbe került; de mégis szükség volt rá, mivel a bécsi mázsálóházban sok csalást követtek el az árúk összeírásában. A magyar kamara már 1652-ben leleplezte ezt a csalást, megírván, hogy *Bécsben*: 24 rőfös végnek írják, a miben 50—60 rőf van, 25 frtra becsülik azt a nürnbergi árút, a minnek 100 frt az értéke stb. Ez a leleplezés azonban mitsém használt; a bécsi mázsálóház továbbra is szabadon üzte garázdálkodását.

Az árúvizsgálás tehát nagyon is indokolt dolog volt, de I. Lipót a ráczok folyamodására 1661. febr. 28-án mégis eltörölte az árúvizsgálás régi módját, kimondván, hogy amiről a bécsi mázsálóházban sédát állítanak ki s ami hordót és ládát ott lepecsételnek, azokat Magyarországon nem szabad felbontani.²⁾ A sok csalás miatt azonban néhány év múlva újra visszatértek a régi szokáshoz.³⁾

Bár *Pozsonynál*, *Győrnel* és *Komáromnál* meglehetősen éberséggel vigyáztak a lefelé tartó hajókra, azért elég gyakran megesett, hogy a kereskedők mind a három város előtt elsiklottak hajóikkal.⁴⁾ Főleg akkor tették ezt, ha tiltott árúkat vittek. Milyen furfanggal és cselekkel hajóznak a komáromi kereskedők török területre — írja I. Fer-

¹⁾ Hungr. Denkbuch 385. köt. 184. és köv. lapok. Pozsony 1566. júl. 1. Instructio *Mykulits Máté pozsonyi* harminczados részére.

²⁾ Közös pénzügyi levéltár.: Hungarica, 14,549. fasc. 1661. febr. 28. I. Lipót latin nyelvű pátense.

³⁾ Ezért a ráczok 1680. június 12-én újra panaszkodnak a túlságos szigorú vizsgálat miatt. Ha ez tovább is így tart — írják — vége lesz az egész kereskedésnek. (Hungr. 14,611. fasc.)

⁴⁾ Hungarica fasc. 14362. *Schauer* komáromi vámos 1575. febr. 12. jelenti, hogy a kereskedők *Győrnel* a hajók árúit *szekerekre* rakják s úgy viszik török földre! Így bújnak ki a *komáromi* vám és regália fizetése alól!

dinánd 1555. febr. 8-án a bécsi kamarának — eléggé ismeretes előtetek!¹⁾ Hogy a komáromi hajósoknak kedvét szegje, 1555-ben elrendelte, hogy ők ezentúl csak útlevéllal mehessenek török területre. Ha ilyet nem váltanak, keményen meg kell őket büntetni.²⁾ Mivel azonban a török nem sokat törődött az alsó-ausztriai kamara útleveleivel, a komáromi kereskedők azután is útlevél nélkül hajóztak török területre. 1576. márcz. 12-én már Rudolf panaszkodik, hogy a dunai hajósok semmibe sem veszik az eddig kiadott „generalmandat“-okat, s nem állnak meg a vámhivataloknál; ezért a régibb rendeleteket újra ki kell hirdetni.³⁾

A vámokat és harminczadokat, főleg háború idején volt könnyű elkerülni. Ilyenkor ugyanis, azok a hajósok és kereskedők, a kik a hadsereg számára élelmi és egyéb czikkeket szállítottak, nem fizettek vámot és harminczadot, hanem „szabad zászló“ alatt megállás nélkül hajózhattak el a vámhivatalok előtt! Természetes dolog, hogy ezt a kedvező alkalmat minden élelmes kereskedő fölhasználta, s bármit vitt legyen hajóján, feltűzte a szabad zászlót, s harminczad fizetése nélkül juthatott tovább portékáival. Rengeteg sok a panasz a dunai hajósok ellen, — írja Miksa 1572. aug. 18-án — akármit visznek, akár fel, akár lehajóznak, kitűzik a szabad zászlót, s mitsem fizetnek. Ezentúl tehát a szabad zászlóval hajózó kereskedőket is meg kell állítani, s a vámot tőlük is meg kell venni!⁴⁾ A későbbi háborúkban azonban ismét vámmentességet adtak az élelmet szállító hajósoknak. Hasonló engedélyekkel a XVII. században is többször találkozunk. Így I. Lipót 1661. július 27-én és 1663. május 10-én a Magyarországon lévő törzskar (Generalstab) mellett levő kereskedőknek vám- és harminczadmentességet enged a Dunán gabnaneműek, pálinka, bor, sör, kenyér, zsir, vaj, sajt, dohány, patkó és szeg szállítására.⁵⁾

Szabad zászló alatt hajóztak *Bécsből Komáromig* a török és tatár követségek is. Már a XVI. században is gyakran találkozunk a Dunán lefelé evező török s tatár követségekkel, a XVII. században meg, a háborús évek leszámításával, alig van esztendő, hogy egy-egy kisebb-nagyobb török követség ne járt volna Bécsben. A követek és kísérik lóháton és szekereken mentek Bécsbe. Elvégezvén hivatalos dolgaikat, a bevásárláshoz fogtak. Olykor 10—12 hajóra való kereskedelmi árút is összevásároltak. Az ember szinte hajlandó elhinni,

1) Közös pénzügyi levéltár: Hungr. Denkbuch 384. köt.

2) Ugyanott.

3) Ugyanott: Österreich, 16,726. fasc. 1576. márcz. 12.

4) K. p. I. Österreich, 17,655. fasc. W. Schiffamt.

5) K. p. I. Hungarica, 1661. júl. 27. és 1663. máj. 10. I. Lipót pátense.

hogy nem is annyira politikai ügyek elintézésére, mint inkább a szükséges kereskedelmi cikkek bevásárlása végett jöttek Bécsbe. Az ilyen bevásárlások alkalmával a követek rendszeren szabad útlevelet kaptak, s a vámot és harminczadot elengedték nekik. Sőt hajók vásárlásáról sem kellett gondoskodniok, mivel a főhajózási hivatal annyit bocsátott rendelkezésükre, a mennyire szükségük volt! Az efféle kedvező alkalmat természetesen a kereskedők is igyekeztek kihasználni. A XVII. század másik felében, mikor a török követiségek évről-évre gyakrabban megjárták Bécs városát, akárhányszor olvashatjuk, hogy a török követiség vagy küldöttség kíséretében egész csomó rác z és z s i d ó k e r e s k e d ő utazott *Bécsbe!* Persze ő kegyelmeik nem üres kézzel, hanem egy csomó áruval mentek fel, de még többel jöttek vissza. Az évek hosszú sora kellett ahhoz, míg az udvari kamara rájött, hogy a követiségek díszes kísérete tulajdonkép nagyarányú csempészetet üz. 1674. júl. 4-én végre aztán kiadta a rendeletet, hogy a török követek és küldöttek árúit, akár jönnek, akár mennek, meg kell vizsgálni, s ami nincs az útlevélbe bejegyezve, azt mint csempész-árút le kell foglalni.¹⁾

A fel- és lejáró török küldötteken kívül a konstantinápolyi császári követek, aztán a császári török tolmácsok is éltek az alkalommal, s ha Bécsbe mentek, szekérszámra hozták a keleti árúkat vám- és harminczadmentesen. Meg ugyan nem tiltották ezt nekik, de idővel a kereskedelmi árúk után megvették a vámot és harminczadot, már t. i. azoktól, a kik engedték magukon megvenni. A legtöbb azonban úgy tett, mint *Meninszky* császári török tolmács, a ki 1674-ben Bécsbe menet 10 szekér keleti árúcikket hozott magával. Útközben semmit sem fizetett; a bécsi fővámnál azonban megállították a szekereket, mire Meninszky karddal csinált magának utat, s kilencz szekerével sikerült is lakásába jutnia. Mire a vámosok odaértek, az árúk már biztos helyen voltak, csakis egy lefoglalt szekere veszett kárba!²⁾

Az efféle dolgokra különben nem igen volt szükség, mert ha valaki előre engedélyt kért árúk szállítására, ritkán szokták megtagadni. Így *Marko Radinovic*s budai levelezőnek hű szolgálatai fejében, meg hogy az ó-budai magyarok elárulták a basának császári spion voltát, 1677-ben megengedik, hogy 3500 frt értékű ollót, kést, borotvát, hamis gyöngyöt, hollandi szövetet s varró-tűt szállíthasson hajón *Bécsből Budára.*³⁾

Akárhányszor megesett az is, hogy az udvari kamara az efféle alkalommal még az árúk szállításának költségeit is megtérítette. Így

¹⁾ K. p. I. Hungarica, 14,586. fasc.

²⁾ K. p. I. Hungarica, 14,586. fasc.

³⁾ K. p. I. Hungarica, 14,598. fasc.

1665-ben a török követnek jól megterhelt hajója elé, Domenico Harnith udvari futárt küldette, nehogy az árukat megvizsgálják s megvámolják. Aztán Komáromtól Bécsig a magyar kamara költségén vontatta fel a nagy hajót.¹⁾ Ugyanezen év augusztus havában a török követ vissza-utazván Bécsből, a legnagyobb hajót amit csak kaphatott Bécsben, színültig megrakta árukkal. Az udvari kamara a bécsi hajósokat bízta meg, hogy a hajót *Komáromig* szállítsák. A bécsi hajósok azonban erre a föladatra még dupla zsold mellett sem akartak vállalkozni. Azt mondták, hogy az ilyen nagy és túlságosan megterhelt hajóval a legmélyebb s legnagyobb vizet kell járniok; ez azonban fölötte veszedelmes a *Duna* töméntelen kanyarodása miatt. Baj az is, hogy ők a törökkel nem tudnak s nem is akarnak beszélni, s ha tolmácsal adják ki a parancsokat, mire ez lefordítja, ők a hajóval együtt százszor is tönkre mehetnek!²⁾

Ami a dunai áruforgalmat, vagyis a török földről a magyar király területére és Bécsbe szállított árukat illeti, a XVI. és XVII. században ugyanazokra a viszonyokra akadunk. 1559. nov. 6-a óta, amikor a törökkel való kereskedést újra megengedték, az útlevelekben és a sédákon rendszeren ezeket a török árukat találjuk: selymet, abaposztót, karmazsin és szattyán csizmákat, cipőket és papucsokat, takarókat, pamutot, patyolatot, fátyolokat, nyergeket, lószerszámot, fűszereket, női szövetekeket és különösen sok szőnyeget. Olykor arany és ezüsfonállal átvert ezreket érő perzsaszőnyegeket is szállítanak! 1668 óta, hogy a bécsi selyemgyár megalakult, magyar és rác z kereskedőkkel nyers selymet és gallus festéket is szállítottak *Bécsbe*; s hogy a szállítás nagyobb arányokat öltön, a kereskedőknek a nevezett két árúra vámmentességet engedélyeztek.³⁾

Érdekes, hogy a török abaposztót nem birta a hollandi, a morva és olasz posztó Magyarországból kiszorítani. Akárhányszor még a császári katonák részére is török abaposztót szállítanak. Sőt Ausztriába is kiviszik. Így Schwarzenbergi Stain báró 1673-ban császári engedéllyel több száz vég abaposztót („panni Turcici vulgo aba“) szállíttat ezrede részére Felső-Ausztriába. Az udvari kamara a harminczad alól is fölmentette, a komáromi harminczados azonban, nem sokat adván e fölmentésre, az egész szállitmányt lefoglalta.⁴⁾

¹⁾ K. p. l. Hungarica, 14,558. fasc.

²⁾ Ugyanott.

³⁾ A „Seiden Compagnia“ a vámmentességet 1668. decz. 18-án adja a győri püspök tudomására.

⁴⁾ Közös pénzügyi levéltár: Hungarica, 14,582. fasc.

A terményeken és élelmi czikkeken kívül tömérdek nyers bőr és faggyú vándorolt évenként az örökös tartományokba. A hódoltság és a tulajdonképeni Magyarország egyaránt bőven szolgáltatta ezeket. Említettük már, hogy a visszavontatott hajókat a XVI. században állandóan faggyúval és nyers bőrökkel rakták meg. Azok a külföldi kereskedők, akik a császári hadsereg részére élelmet szállítottak, visszamenet szintén faggyút és bőröket vittek magukkal, hol hajókon, hol meg szekereken.¹⁾

A nagyarányú kivitel miatt a faggyú ára meglehetősen felzökött; sőt a magyar bányavárosokban a nagymérvű kereslet (kötelekhez) miatt hiány mutatkozott. Ezért már a XVI. század első felében elrendelik, hogy a katonai élelmezési hivatal a faggyút a bányavárosokba vitesse, s néhány mázsát Bécsből is szállítsanak Selmezcze.²⁾ 1576-ban (okt. 19.) a selmeczi kamara kérelmére már eltiltják a faggyú kivitelét felső Magyarországból.³⁾ Az 1661—64. években a háború tartama alatt nagyon megapadván a marhalétszám, a faggyú még drágább lett. A drágaságot nem szüntette meg az a körülmény, hogy a magyar kamara intézkedésére, a harminczadosok lefoglalták a külföldre menesztett faggyút. Míg azelőtt 12 forintért vesztegették a faggyú mázsáját, most 15 forintért sem lehetett kapni. Mivel pedig a selmeczi kamara egymaga évenként 1000 mázsa faggyút fogyasztott el, *Joanelli* János András kamaragróf 1665. június 20-án arra kérte a kamarát, engedné meg neki, hogy a kötelek kenésére kísérletkép 100 mázsa olajat vitethessen harminczadmentesen Selmezcze. Az olaj mázsája — úgymond — harminczad nélkül 22—23 frt. Egy mázsa olaj pedig két mázsa faggyúval is fölér.⁴⁾

Úgy látszik az olajjal való kísérlet bevált, mert *Joanelli* 1665. decemberében ismét 200 mázsa olaj szállítására kap úllevelet. A következő év őszén (1666. aug.) ismét 100 mázsa olajat és 400 mázsa faggyút vitet a bányavárosokba. Az olajat azonban a pozsonyi harminczados lefoglalta, mivel a harminczadot nem akarták megfizetni. *Joanelli* erre újra kikel a faggyú nagyarányú kivitele ellen, s azt mondja, hogy a drágaságnak és hiánynak ez az egyedüli oka.

1) Így *Perger* György bécsi kereskedő 1566. szept. 17-én 1000 ökörbört, 2000 birkabört és 100 mázsa faggyút visz visszamenet magával. (Österreich, 16,712. fasc.) *Stöckl* pozsonyi hajós 1621-ben egész hajó bört szállít Bécsbe. (Hungar. 14,462. fasc.)

2) Közös pénzügyi levéltár: Österr. Denkbuch. 76. köf. 1553-ban I. Ferdinánd a könyvnyomtató kifizetését rendeli el, mert 100 példány „General“-t nyomtatott nála „wegen Verfüerung des Ynnslüts.“

3) Közös pénzügyi levéltár: Österreich, fasc. 16,727, 1576. okt. 19.

4) K. p. I. Hungarica, 14,558. fasc.

Itt kell megemlítenünk a halkereskedést, mert az is első sorban Bécs felé irányult. Már másutt¹⁾ kimutattam, hogy a magyar halkereskedésnek központja Komárom volt, s nemcsak az került itt piacra, amit helyben fogtak, hanem az alsó Dunáról is idehordták a halakat. A halakat élve, besózva, vagy szivatolva szállították a dunaparti városokba s főleg *Bécsbe*. Bécsben az ottani „Vischordnung“ szerint, melyet I. Miksa császár 1517-ben megújított, a magyar halkereskedőknek rendes helyük volt a halpiacz tözsomszédságában („unnder der Tur des Vischmarkts“).²⁾ A komáromi kereskedők az élő halakat vagy kocsin karikákban,³⁾ vagy pedig hajókon szállították. Élő vizát, e hal roppant nagysága miatt csakis bárkákbán lehetett szállítani, s még így is veszedelmes volt.

A XVII. században a komáromi halkereskedőknek veszedelmes versenytársaik akadtak a bécsiekben. Ezek ugyan már ösidők óta fölkeresték a magyar halpiaczokat, de amíg a magyar kereskedőkéivel egyenlő teher nyomta vállukat, veszedelmesek soha sem voltak. Azonban III. Ferdinánd 1651. decz. 20-án a bécsi halkereskedőket Magyarországon fölmentette a vám, a harminczad és az aufslág fizetése alól.⁴⁾ S mivel ezt a fölmentést, a magyar kamara erélyes tiltakozása ellenére, a későbbi királyok is mindig megerősítették, a magyar halkereskedők kiszorultak Bécsből. A komáromiak azontúl jobbra csak *Rajkáiig* mentek. E kis dunaparti község harminczadának bevétele 1660-tól 1670-ig 5240 frtra rugott, s mint Partinger kamarai tanácsos írja — ez, kizárólag az ott eladott halakból folyt be.⁵⁾

Halkereskedőinkre és halászainkra a XVII. században csak akkor járt jobb világ, mikor az udvar Magyarországon tartózkodott.⁶⁾ Az udvartartás ugyanis nagymennyiségű halat fogyasztott el. Így 1655-ben, a pozsonyi országgyűlés alatt, az udvar, a nagybőjtben

¹⁾ Lásd a *Szemle* 1897. évf. 425—45. és 485—509. l. a komáromi vizahalászatról írt cikkemet.

²⁾ Közös pénzügyi levéltár: Österreich, 17,735. fasc. W. f. 41. „Item die ungerischen so sy visch haben, unnderhalb der amndern vischer fail haben, so dann von alter der gebrauch gewest ist, das sy unnder der beruerten Tur des vischmarkts fail gehabt, sollen sy es jetzt auch thuen, unnd sich dermassen halten, damit niemandt bewogen.“

³⁾ Innét a karika hal elnevezés. A komáromi jegyzőkönyvekben a hordó b or helyett is állandóan karika-bort találunk.

⁴⁾ Közös pénzügyi levéltár: Österreich, 17,735. fasc. W. f. 41.

⁵⁾ Ugyanott, Hungarica, 14,564. 1668. aug.

⁶⁾ Österr. Denkbuch 68. köt. szerint 1552. év tavaszán Ferdinand *Pozsonyban* tartózkodván, kiadta a rendeletet, hogy amennyi jó halat csak kapnak *Komáromban*, a proviantverwalter szállíttassa Pozsonyba. Amint időnkint egy csomó összejön — írja a király április 6-án — azonnal hozzák oda.

hetenkint 3026 font friss dunai halat, vizát, tokot és teknősbékát meghatározatlan számban (amennyit szállítottak), 260 font tökehalat, 2 hordó lampreti-t, 1600 darab heringet és 1 hordó sardellát fogyasztott el.¹⁾

Ami a török területre szállított árúkat illeti, itt már jóval nagyobb változatossággal találkozunk; sajnos, a magyar kereskedővilágnak e téren csak közvetítő szerep jutott. A *Magyarországon*, *Szerbiában* és *Boszniában* lakó törökségnek természetesen ugyanazon árúkra volt szüksége, mint a nagy törökországiaknak, de sokszor az udvari kamara és a haditanács épp azon árúknak a kivitelét tiltotta el, amikre a töröknek legnagyobb szüksége volt, például — mint már említők — a vas- és aczélárúkat.

Ezek a tiltó rendeletek Magyarországra nézve is fölötte károsak voltak, mert a lakosság alig tudott vashoz és aczélhoz jutni, főleg azután, hogy a pozsonyi vas-kamarát (Eisenkammer) is bezárták. De a magyar országgyűlés, úgy látszik, szintén az udvari kamara álláspontjára helyezkedett, mert 1563-ban (Art. 67.) törvénybe iktatja a tiltó rendeletet, s azt később is több országgyűlésen megújítja.

Igy állván a dolog, kereskedőink csak lopva szállíthattak fegyverneműeket, vas- és aczélárúkat török területre. S bár az ellenőrzés meglehetősen szigorú volt, egyes hajósaink baj nélkül siklottak el *Pozsony*, *Győr* és *Komárom* mellett. Az udvari kamara szerint ebben a dologban a komáromi hajósok és kereskedők voltak a mesterek. 1554-ben azonban mégis megesett, hogy *Kádas Márton* komáromi nagykereskedőnek fegyverekkel megrakott hajóját elcsípték.²⁾ E kis baj nem tartotta vissza a többit attól, hogy a csempészetet tovább is üzzék. 1555. febr. 8-án Ferdinánd már pátenstlevélben hirdeti, hogy a komáromi kereskedők furfangjukkal minden óvintézkedést kijátszanak. Bécsben hitelbe veszik az árúkat, s hajóikon egyenest török területre szöknek velük. Gondoskodni kell, — írja a király — hogy Komáromból vagy másunnét a kereskedők csak külön királyi engedéllyel mehessenek török területre.³⁾ Ugy látszik, e rendelet sem sokat használt; mert 1572. máj. 9-én ismételve jelentik, hogy Komáromban még mindig vannak kereskedők, a kik fegyvereket, vasat és aczélt szállítanak török területre. Ezek a viszonyok a XVII. században sem igen javultak.

1) Közös pénzügyi levéltár Hungarica 14,534. fasc. 1655. jan. *Majthényi* Mihály kamaraelnök jelenti, hogy teknősbéka, viza, tok és más hal lesz annyi, amennyi csak kell.

2) K. p. I. Hungr. Denkbuch 384. köt.

3) Országos Levéltár: Benignae Resolutiones Regiae.

leszámítva a keleti kompánia által, már ismertetett, de monopóliumszerűleg üzött kaszakivitel. A magyar kamara jelentései szerint főleg a rác z hajósok üzték nagyban a csempészetet; akadt azonban magyar kereskedő is, aki ha lehetett, szintén megpróbálta a szerencsét, s Bécsben vagy másutt jól megrakta hajóját vasnemével. Így tett 1654-ben *Kovács Máté* uram is. Nehogy azonban egyéb árúit is kockára tegye. *Pozsonyban* is, *Komáromban* is megállt hajójával. S csak mikor már rég török területen járt, tudódott ki, hogy 75 mázsa aczélt és több mázsa ónt is vitt hajóján!¹⁾

Bár a vas és aczél szállítása tilos volt, a kések, ollók, borotvák, szegek stb. szállítása elé semmi akadályt sem gördítettek. S két századon át ezek voltak a legkeresettebb árúk és Bécsből alig ment hajó török területre, hogy egy-két hordó kés, olló és borotva ne lett volna rajta. Meg kell jegyeznünk, hogy ezek nem bécsi gyártmányok voltak, hanem *Nürnbergből* és *Steyerből* kerültek a bécsi tárházakba. A kés, olló és borotva szállítása akkor is folyt, mikor a törökkel még nem jött létre kereskedelmi szerződés. Így *Isák János* komáromi városi tanácsos, korának egyik leghatalmasabb magyar kereskedője, kinek egész csomó hajója járt a *Dunán*, 1554-ben egyetlen hajón 150 vég szövetet, 580 magyar kalpagot, tömérdek kést és borotvát, 4 hordó pléht, 12 vég kölni vásznat stb. vitt *Budára*. *Diodato János* belgrádi kereskedő 1674-ben egész hajó kést, borotvát és ollót szállított a *Dunán*.²⁾ A pozsonyi harminczados túlbuzgóságból 6 hónapig tartotta lefoglalva árúit, s mivel nem viselte gondjukat, mind tönkre is mentek. Felbontatván az egyik hetven akós hordó, a mely színültig késsel volt megtöltve, egyetlen használható darabot sem találtak benne. A budai pasa a kereskedő pártjára állván, elégtételt követelt a kereskedelmi szerződés illetén megsértése miatt.³⁾ A haditanács 1674. decz. 4-én meg is ígérte neki a teljes kárpótlást és elégtételt, és így igen valószínű, hogy az meg is történt.

Diodato sorsára jutott 1674-ben *Emanuel Nikovics* belgrádi kereskedő, aki 8495 frt értékű árút vitt hajóján. Az árúk között volt 1357 font kés, 300,000 tü, 740 csomag húr, 6000 borotva, töméntelen

1) Közös pénzügyi levéltár, *Hungarica*, 14,533. fasc.

2) Ugyanott: *Hungarica*, 14,591. fasc.

3) *Montecuccolihoz* Intézett levelében írja: „Hora aliquanti mercanti di *Belgrado* confidandosi nella pace conclusa e ratificata trà ambe le parti, essendo andati a *Vienna*, nel tornar che facevano in quà, sono stati con tutte le loro robbe e mercantie arestati in *Presburg*, e da cinque ò sei mesi in qua trattenuti con grandissimo danno loro, come ci è stato con suppliche rappresentato dalli Compagni di traffico e parenti delli medesimi mercanti“ etc. E levéllel egyidőben *Ahmed* agát Bécsbe küldé, hogy elégtételt követeljen.

olló, szeg stb. Mindezeket az árúkat a győri harminczados lefoglalta, s hozzá még Nikovics 1763 darab aranyát is elvette. Nikovics az udvari kamarához fordult panaszával, s 11,906 frt kártérítést követelt a magyar kamarán. Ő — úgymond — ezüstöt szokott Bécsbe szállítani, s most is több ezer márka súlyút vitt a bécsi pénzverőbe és jóval olcsóbban adta azt, mint a bécsi zsidók. A kapott pénzen árúkat vett, s csak 1763 aranyat tartott meg magának. A győri harminczados megvizsgálván hajóját, föltörette lepecsételt hordóit, s még készpénzt is lefoglalta.¹⁾ Az udvari kamara 1674. okt. 12-én elrendelte, hogy a lefoglalt árúkat és aranyakat vissza kell adni. Nikovics azonban még 1681-ben sem kapta vissza pénzét.

1674-ben *Armeny* Jakab 180,000 tüt, 920 kést s más fémárút szállított Bécsből török földre. *Fokatin* (?) *Deák* budai kereskedő ugyanaz évben 2096 frt értékű kést, borotvát, tüt stb. vitt hajóján *Budára*. A rácz és örmény kereskedők 1663-tól 1668-ig egymaguk 3809 frtot fizettek a bécsi vámhivatalba az onnét hajókon levitt árúk után. E kimutatásnál azonban tekintetbe kell vennünk, hogy 1663-ban és 1664-ben a forgalom a háború miatt teljesen szünetelt. Amint azonban 1665-ben létrejött a törökökkel a kereskedelmi szerződés, a forgalom megkét-szereződött.²⁾

A Bécsben megfordult török követek és küldöttek ugyanoly árúkat szoktak magukkal vinni, mint a kereskedők. Így 1662-ben *Husszein* aga és társai 4000 frt árú szeget, borotvát, ollót, kést, sárgarezet, tükröt s nürnbergi czikkeket visznek hajón magukkal.³⁾ 1669. aug. havában a török küldöttek 145 font vörös, 12 font sötétkék, 45 font fehér, 3 hordó kék, 4 font cinóber és 4 font bibor festéket, 60 font fénymázat, 40 font „bundt geschlagen“ aranyat, 6 hordó zszindelyszeget, ollót, kést és borotvát visznek Bécsből hajókon török földre.⁴⁾ 1672. február havában a *Duna* erősen jegelvén, *Kapucsi* basa szekereken volt kénytelen a Bécsben vásárolt árúkat török földre vinni. Ez árúk között volt 10 mázsa gyömbér, 20 mázsa bors, 800 rőf vászon, 510 kendő, 10 mázsa cin, 40 tükrő, 5 mázsa szegfűszeg, 600 borotva, 5 hordó szeg, 4 mázsa vörös festék, 2 hordó bádog, 200 csomag kés, 5 mázsa sárgarézlemez, 10 óra stb. Ez árúk levitele *Győrig* 632 frt 30 krba került, vagyis legalább ötször annyiba, mintha hajón vitték volna. 1675-ben a Bécsben járt török csauszok 10 nagy és súlyosan megrakott hajón szállították le vám- és harminczadmentesen

1) Közös pénzügyi levéltár, *Hungarica*, 14,586. fasc.

2) Ugyanott, *Hungarica*, 14,567. fasc.

3) Ugyanott, *Hungarica*, 14,553. fasc.

4) Ugyanott, *Hungarica* 14,567. fasc.

az összevásárolt cikkeket a budai pasa részére. 1679. április havában tatár követség járván odafönt, visszajövet 3000 köteg (Bund) kést, 200 csomag varrotút, 100 köteg borotvát, 12 hordó kaszát, meg nem határozott mennyiségű pléht, szöget és hollandi vásznat vittek magukkal hajóikon.¹⁾ 1680. szeptember havában *Musztafa* aga 12 hajóval, köztük hat óriási dereglyével s rengeteg árúczikkkel távozott Bécsből. Annyi mindent vitt magával vám- és harminczadmentesen, hogy még az összeírásról is lemondtak a mázsálóház emberei.²⁾

Általában véve, az összes reánk maradt kimutatásokban, ugyanezeket az árukat találjuk, s így világosan láthatjuk, mire volt a töröknek szüksége, s kereskedőink mit szállítottak részükre.

Igen szép jövedelmet hajtott volna az épületfakereskedés is, de ezt — a mint említettük³⁾ — már a XVI. század közepén betiltották, s azontúl csak nagy ritkán engedték meg, hogy valaki császári útlevéllel fát szállíthasson *Budára*. E tiltó rendeletnek volt is értelme, mert nálunk meglehetősen hiány volt az épületfában, s a végvárak hadi népe igen sok fát fogyasztott. A hiány még jobban mutatkozott, mikor *Érsekujvár* török kézre került, s az ottani bégek a *Vágon* leusztatott fanemüt „a hódolatlan disznókkal“ vontatták ki a vízből a maguk számára. A fabehozatal és a fakereskedés tehát igen élénk volt a Dunán.

A Dunán Magyarországra hozott fát mind *Bécsben* vásárolták.⁴⁾ A bécsi fapiacznak 1543-ban megállapított szabályai szerint ugyanis a felülről lejjövő fát *Bécsnél* tovább nem volt szabad vinni, s a favásárlásra Magyarországból feljövőket *Bécsnél* föllebb nem bocsátották.⁵⁾ Azaz kereskedőink csak másodkézből vásárolhatták a fát. *Steyrből* és *Velsből* egyenes úton csak akkor került hozzánk fa, ha a végvárak számára szállítottak. Így 1566-ban a győri leégett losament-ok felépítésére *Velsből*, *Korneuburgból* és *Stoekerauból* tömérdek épületfát szállítanak. Az árak ilyenek voltak: 12 öles velsi szálfá (Habbaum) két font fennigbe került, egy font (azaz 3 mázsa 20 font) közönséges

1) Köz. pénz. lev. Hungarica 14607. fasc.

2) Ugyanott, Hungarica, 14610. fasc. A hajózás *Komáromig* 524 frt 15 kr-ba került.

3) V. ö. a Szemle f. é. 114. s köv. lapját.

4) *Veranesics* munkáiból is tudjuk (X. 134. és 230.), hogy mikor ő 1571-ben *Érsekujvárat* erődítette az összes *faanyagot Bécsből* hozatta, a szükséges összes vasneműekkel együtt.

5) Köz. pénz. lev. Österr. Denkbuch 63. köt. 336. lap. „Holzordnung in Wien“. A Bécsbe hozott fanemüt a városi kamarásnak kellett bejelenteni, erre az udvari építömester, a hidmester és a hajózási mester kiválasztották, a mire szükségük volt. Eladásra csak ezután került a sor.

deszka 4 font és két sillingbe, egy font (3 mázsa 20 font) trauni deszka 8 font és 4 silling fennigbe, 1000 darab zszindely 1 font és két silling fennigbe, az ulmi, augsburgi, schadeni és ilsi hárszál (talp) 6—9 font fennigbe került.¹⁾

Mennyi fát fogyasztottak el végvárainkban, nem tudjuk. A komáromi várba évenként mintegy 1000 öl tűzfát szállítottak az örökös tartományokból. A várépítés alkalmával (1546—1557-ig és 1650 től 1676-ig) a tömérdek épületfán kívül a téglaegetésre szükséges fát is Ausztriából hozták. A szépesi kamara 1674-ben összeállította, mennyi fát fogyaszt el a katonaság a kamara területén egy év alatt. A kimutatás szerint a 12,931 lovas és gyalogos porcióra jár évenként 27,542 szekér fa. A fa szekerét a kamara 50 dénárba számítja.²⁾ Mivel azonban a legnagyobb és legnépesebb végvárak a pozsonyi kamara területén voltak, könnyű látni, hogy a nyugoti Magyarországon mennyivel több fát fogyasztott a katonaság.

Érsekújvár visszafoglalása után a *Vágon* is újra megkezdődött a faneműek szállítása. Kincstári czelokra, rendszeren a likavai fiskális uradalomban vágják az épületfát s készítették a deszkát meg a zszindelyt. A szálakat *Érsekújvárig* vagy *Komáromig* eresztették le s önnét tovább a hajózási hivatal szállíttatta. A hajózási hivatal és az udvari kamara szerint azonban, a *Vágon* leeresztett fanemű semmivel sem volt olcsóbb, mint a bécsi piacon vásárolt! Azért 1687-ben *Budu* várának építéséhez vegyesen szállítják a fát az örökös tartományokból és *Likavából*. 1687. aug. havában 11,000 szál fát eresztenek le a *likavai* uradalomból a *Vágon* és a *Dunán Budára*.³⁾ Ugyanezen évben *Bécsben* készítik el a *budai Mátyás-templom* tetőzetét s 20 hajón szállítják Budára.⁴⁾ A szállítási költség 1292 frtra rúgott. Ugyancsak 1687-ben I. Lipót 580,000 rövid, 327,000 hosszú zszindelyt (ezre 2 magyar forint), 10,500 vékonyabb (126 frt) és 3300 vastagabb (264 frt) léczet, 7000 hídoszlopot (1680 frt), 2700 különféle szál fát (980 frt) rendel a *likavai* uradalomban. Az épületfa túlnyomó része *Budára* rendeltetett. E famennyiség leszállítására 324 szál (talp) kellett (egy szál ára 3 frt 60 kr.); minden szálát két

1) Köz. pénz. lev. Österreich, 16712. fasc. Száz évvel később, 1666-ban a pozsonyi arzenál építésére az örökös tartományokból szállított fanemű ára ilyen volt: egy „schatillen“ szál 24 frt, egy trauni szál (10 darab fatörzsből) 12 frt, 1 font stájer deszka 40 frt, 1000 zszindely 1 frt 30 kr, egy ajtó 2 frt.

2) Ugyanott, Hungarica 14587. fasc. E kimutatás szerint ugyanaz a katonaság évenként 517,611 darab gertyát fogyasztott el; darabja 1 dénárba került.

3) Ugyanott, Hungarica 14653 fasc.

4) Ugyanott, Hungarica 14653. fasc. *Georgius Azole* jelentése az udvari kamarához.

ember vezetett; *Liptó-Szentmiklóstól Komáromig* fejenkint 6 frt járt nekik s így a *Komáromig* való szállítás 3888 frtba került.¹⁾ E rengeteg fa még mindig nem volt elegendő a budai várépítésre, azért a bécsin kívül a magyar fapiaczkon is vásároltak épületfát. Így például a zsolnai fapiaczkon az ottani harminczados 1687. május havában 94 talpat vett; a talpakon 407,000 zszindely, 1200 deszka és 700 lécz volt. Az egész szállitmányt *Komáromba* küldés onnét vitték a Dunán *Budára*.²⁾

A hajóépítéshez szükséges fát szintén az örökös tartományokból szállították. A hajózási hivatal évről-évre előirta a kívánt famennyiséget s olykor részletesen is felsorolja, hova, mennyi faneműt szállítottatott. Így 1675. június havában *Györré*: 200 hajódeszkát, 200 hajóbordát, 2000 hajószöveget és 40 font iszkábat szállítanak.³⁾ *Pozsonyban* a hajófelszerelés, meg a hajóépítési anyag, 1681-ben annyira felszaporodott, hogy semmi áron sem tudtak rajta túladni. Az itteni arzenál felügyelője tehát azt ajánlotta, hogy a fölösleget a várépítésnél használják el. Ezt az ajánlatot a hadi tanács is elfogadta.⁴⁾

Steyr-ben és *Velsben* az udvari kamara 1687-ben 6389 frt 30 kr. árú fát vásárolt Magyarország részére. *Vels*-ben vett 106 talpat és 10 szálfát (a talpak ára a 8 frt 30 kr.), 1000 darab hosszú evezőhöz való fát (a 27 kr.) 7200 deszkát (3120 frt), 5000 közönséges deszkát (916 frt 40), 7400 „Fähl-Läden“-t (709 frt 10) és 4300 „Reichläden“-t (286 frt 40 kr.). E famennyiségnek Magyarországra szállítása 1500 frtba került. A fát hajók javítására és hajóhid építésére küldték *Komáromba*. A faneműek feldolgozására az udvari kamara 1687. május

¹⁾ A likavai udvarbíró jelentése 1687. márcz.

²⁾ Közös pénzügyi levéltár, Hungarica 14652. fasc. *Felsőausztriából* 39,000 darab deszka, lécz stb. 600 szálfá és 150,000 zszindely rendeltetett *Budára* 1686-ban. A *Garamon* való szálozást, a bányavárosok tisztjei, utásitásaik értelmében állandóan akadályozták, s a ki faneműt vásárolt — panaszolják a magyar rendek — azt bozárták. 1659-ben a 33. art. megengedte ugyan a szálozást, de ez a törvény csak a papíron maradt. Azért a rendek 1662-ben ujra követelik a szálozás szabadságát. (Gravamina 1662. „pro domestico usu regnicolarum liberam lignorum et trabium devectionem ac deductionem per *Granum* fluvium iterato ac demisse postulanti“) Ő felsége hajlott ugyan a rendek kívánságára, de kikötötte, hogy a szálozást csakis a nemeseknek és csakis „pro solo usu domestico“ engedi meg. (Hungarica, 14551. fasc.)

³⁾ Ugyanott, Hungarica, 14589. fasc.

⁴⁾ „Eine Mänge an unkaufrechten Schiff Pauholz und andern Requisiten sowohl in dem Zeughaus, als Zillenverwahrung zu. *Pressburg* vorhanden seye.“ (Hungarica, 14,617. fasc. 1681. júl. 17.)

27-én ötven schoppert és hatvanhat különféle ácsot küldött *Komáromba!*¹⁾

Arra, hogy *Magyarországból* a *Dunán* épületfát szállítottak volna az örökös tartományokba, mindössze két sovány adatocskát találtunk. 1555-ben a pozsonyi ligetben épületfát vágtak a bécsi arzenál részére. A fát két hajóra rakták s mivel vontató nem akadt, 52 emberrel huzatták föl Bécsbe. Mindegyik hajón egy mester, egy vezető (Wegmaister) és 4 hajóslegény volt.²⁾ 1578-ban ismét 50 szilfát vágatnak *Pozsonyban*. A pozsonyi hajósok 50 forinton alul nem vállalván el a Bécsbe szállítást, *Nicolo di Candia* pozsonyi hajóhid-mestert bízták meg a felvontatással; ő ugyanis 40 forintért vállalkozott a munkára.³⁾

Az eddig említett cikkekken kívül a dunai hajókon oly árukat is szállítottak *Magyarországba*, melyek nem mondhatók a közönséges forgalom szokott tárgyainak. Csak néhány ilyen említünk. 1546. júniusában *Pernstein* János szabad útlevelet kap *Bécsből Galgóczra* egy hajójáratnyi édes ital és fűszer szállítására *Báthory* András lakodalmára.⁴⁾ 1573-ban a pozsonyi gyógyszerészek *Bécsből* hajón hozzák a különféle gyógyárúkat harminczadmentesen. Azonban nagyban csempésznek is és fűszereket és italokat hoznak be. E miatt harminczaddal akarják őket sujtani.⁵⁾ 1552-ben szeptember 1-én *Widwischer* Farkas brassói polgárnak megengedik, hogy puskákat, sisakokat vigyen *Nürnbergből Erdélybe*. Ugyanezen évben *Bécsből Pozsonyba* útlevéllal 150 huszársüveget (Husarnhau-*ben*) s fegyvereket szállítanak a kereskedők.⁶⁾ 1555-ben *Wiser* Joákim nasszádos kópja zászlókát (Fendlein auf die Kopy) szállít *Győrbe*. 1575-ben *Marosi* Borbély Benedék 433 tallér árut hoz *Bécsből*; aranyozott órákat, vaskeztyűket, késeket borotvákat, vásznat üveget stb.⁷⁾ 1644-ben *Puchaimb* 600 pánczélt, 400 muskétát, 100 mázsa lőport és ólmot visz egy nagy hajón *Komáromba*.⁸⁾ *Joan Castellas* és társai, *yehthlandi* kereskedők 1664. június havában arra kéri az udvari kamarát, engedné meg nekik, hogy évenként 3--4 ezer mázsa sajtot szállíthassanak harminczadmentesen *Magyarországba* a hadsereg élelmezésére. Az udvari kamara csak 1000 mázsa behozatalát engedi meg, mivel a harminczadmentesség

1) Közös pénzügyi levéltár, Hofffinanz 13877. fasc. 1687.

2) Közös pénzügyi levéltár, Österreich, 16,690. fasc.

3) Ugyanott, *Hungarica*, 14,374. fasc.

4) Österr. Denkbuch 57. köt. 264. lap. „Passbrief auf ain Schiffart mit allerlay süess getranckh gattungen und specereyen bis geen Hungerischen *Freystadt*.“

5) De quarelis pharmacopolarum Posoniensium *Hungarica* fasc. 14362.

6) Österr. Denkbuch 68. köt. 1552. márcz. 28.

7) *Hungarica* fasc. 14362.

8) Köz. pénz. levélt. *Hungarica*, 14,508. fasc.

sok veszteséggel jár. 4) 1666. febr. 10-én *Spiess* Györgynek megengedik, hogy 200 mázsa aczélt és 40 hordó kaszát szállítson hajókon Magyarországra, török területre azonban nem szabad mennie. 2) 1677-ben *Daniel Storbin* és társai útlevéllal 3 mázsa sáfrányt hoztak Magyarországra, a vámot és a harminczadot megfizették. 3) *Pretano* András dohányt és tubákot szokott Magyarországra szállítani. 1687-ben is megengedik neki, hogy 200 hordó és láda vörös meg fekete tubákot, aztán sonkát, káprit s más fűszereket szállíthat *Pozsonyba*. 4) *Oppenheimer* Sámuel udvari zsidó 1687-ben *Regensburgból* hét igen nagy hordó finom rajnai bort szállít a *Dunán* a budai generalátus részére. 5) 1692-ben *Kayser* generális a budai várban (a Duna felől) levő mecsetet szétromtatván, a hegyoldalon gyönyörű darázskőre akadt. Mivel a bécsi császári nyári mulatóban, a Favorita kertben új szökőkutakat, grottákat és egy nagy „sala terrena“-t építenek, a darázsköveket ide rendelték. Az 1694. márcziusában visszavontatott hajókon, már 12 óriási hordó darázskő vándorolt Bécsbe. 6)

Mindezeknek emléke csak azért maradt ránk, mert a szállítás császári útlevéllal történt. A kereskedők árúitól, ha a szállítás a rendes úton ment s ha valami ok miatt le nem foglalták, alig van tudomásunk, mert az egyes harminczadhivatalok naplói, a melyekben napról-napra minden egyes kereskedő árúi föl voltak sorolva, elpusztultak 7) s csak hirmondónak maradt meg egy-kettő. A fönmaradt rengeteg sok harminczadszámadásban az árúk névleges kimutatását természetesen hiába keressük e két századból. Csak néhány külön összeállítás van, melyben némely kivitt, vagy behozott árúk név és mennyiség vagy érték szerint föl vannak sorolva. A kereskedelem nagyságáról csak a harminczadbevételek adhatnának némi képet. Az ország összes harminczadai jövedelméről azonban csak elvéve maradt ránk rendszeres kimutatás. 1660-tól 1670-ig birunk ugyan kimutatást, ámde ez éppen a legkedvezőtlenebb időkről szól, amennyiben 1664-ig a török háború folyt. A nevezett kimutatás szerint 1660-tól 1670-ig a magyar király harminczadaiban 1.775,663 frt tolyt be. Tekintetbe vévén a harminczad nagyságát, ez összeg alapján a behozott és kivitt árúk értékét hozzávetőleg

1) Ugyanott, *Hungarica*, 14,556. fasc. *Castellas* társai voltak: *Fegyly* József („Banda des Oberen Raths“) és *Mareton* Péter *freyburgi* kereskedők.

2) Ugyanott, *Hungarica*, 14,580. fasc. 1666. febr. 10.

3) Ugyanott, *Hungarica*, 14,600. fasc. 1677. szept. 24.

4) Ugyanott, *Hungarica*, 14,652. fasc.

5) Ugyanott, *Hungarica*, 14,651. fasc. 1687. ápr. 7.

6) Ugyanott, *Hungarica*, 14,701. fasc. „An die Kam. Administration zu *Ofen*.“

7) V. ö. a *Szemle* 1894. évf. 369—371. l.

évenként mintegy öt és negyed millió forintra tehetjük! Biz ez igen csekély összeg! A XVI. század hetvenes éveiben a magyar-óvári főharminczadon át kivitt és behozott árúk értéke egymagában évenként majdnem két és fél millió forintnál több!

A fentebbi kimutatás szerint a magyar kamara harminczadai között dunaparti városaink: *Komárom, Győr, Óvár* és *Pozsony* harminczad-hivatalai hajtottak legtöbb jövedelmet. *Besztercebánya* kivételével a többi számításba sem jöhetett ezek mellett. Világos jele ez annak, hogy a *Duna* volt kereskedelmünknek legfontosabb és legáldásosabb életere.

(Folyt. köv.)
